

Normalita II [2000]

Akademická YMCA, 28. 2. 2000

01

Minule¹ jsme principiálně rozlišili dvojí chápání normality, totiž na jedné straně jako maximální frekvence výskytu, nebo jinak jako vrchol Gaussovy křivky, a na druhé straně jako odpovídání normě. Spojili jsme to s kritikou pankausalismu. Pak jsme se

¹ Viz přednáška Normalita I z 11. 10. 1999.

zabývali otázkou, odkud se berou odchylky (jsou to jen nahodilosti?) a na čem je založena selekce (vystačíme s vlivem okolností a prostředí?). Posléze jsme rozlišili normalitu jako zvnějška pozorovaný jev od tzv. normálů, ale obávám se, že o „normálech“ jsme si toho moc neřekli. Tak tím začneme.

02

Náš první důraz je soustředěn na to, co skutečně pozorujeme, na rozdíl od tendence ke konstrukcím. (Mimochodem: právě tato tendence ke konstrukcím je to, co je třeba pozorovat, tj.

všimnout si toho, a nikoli být jen v jejím vleku.) Řecká idea tzv. kauzality je konstrukce, a tak ji dáme na jednu stranu. Gaussova křivka popisuje jevy, a ty dáme na druhou stranu. A tu se ukazuje, že pouhou kauzalitou nevysvětlíme dostatečně přesně odchylky, natož jejich četnost. Musíme si povšimnout právě oné tendence, díky které se maximální četnost soustřeďuje právě ve vrcholu křivky. Odkud se bere tato tendence? Přejít k otázce pravděpodobnosti je neuspokojivé, protože pravděpodobnost jen popisuje výskyt, ale nevysvětluje jej.

03

Na druhé straně nemůže uniknout naší pozornosti, že přinejmenším všechny živé bytosti se vyznačují vedle tendence, směřovat k největší četnosti a tedy k onomu soustřednění největšího počtu případů na vrcholu křivky a v jeho nejbližším okolí, také tendencí k jakémusi rozptylu směrem k okrajům křivky. Metodickou chybou darwinismu je předsudečné převedení této tendence na pouhou nahodilost. Kdyby šlo o pouhou nahodilost, bylo by jen stěží možno vysvětlit, proč se pouhé nahodilosti chovají tak spořádaně, že vytvářejí právě Gaussovu křivku, čímž vlastně ztrácejí

charakter skutečných nahodilostí. Rozptyl pravých nahodilostí je také nahodilý (v určitém rámci ovšem), ale zde jde zřejmě o nahodilosti uspořádané. Navrhuji, abychom se pokusili myšlenkově uchopit tuto problematiku s pomocí pojmu „normálu“: tendence přiblížit se co nejvíc vrcholu křivky může být pochopena jako tendence k normálu, zatímco mezi odchylkami od tohoto normálu lze některé skutečnosti pochopit jako výsledky tendence zaměřit se na jiný normál.

Protože největší předsudky v tomto ohledu panují v přírodních vědách, opustíme onu širokou oblast života všeobecně a soustředíme se na člověka, na lidskou úroveň. A abychom znovu neupadli do naturalizujících úvah (jak nás k tomu vedou zejména psychopatologové a sociální patologové), soustředíme se na výšiny lidské tvořivosti, na vrcholy tvůrčí aktivity člověka. Obecně se má za to, že jde přinejmenším o dvojí vrcholy, totiž o tvorbu uměleckou a tvorbu myšlenkovou. Jistě bychom se shodli na tom, že těch vrcholů je více, ale nám stačí jeden, a proto se omezíme na tvorbu uměleckou (zabýváme se těmito

otázkami na ETF, a proto jsem nakloněn se ubírat tímto směrem).

05

Za nejvhodnější příklad pro start našich úvah považuji hudbu (i když později bychom mohli přejít k ještě složitější situaci, jakou nám poskytuje např. dílo dramatické). Budu přitom užívat poněkud provokativně některých analogií, abych podtrhl to, oč mi jde. Když třeba Beethoven napsal partituru své slavné IX. symfonie, nemůžeme dost dobře tuto partituru samu chápat

jako jeho dílo, tak jako soubor genetických informací nějakého zárodku nemůžeme ztotožnit se zárodkem samým, natož s narozeným a pak dospělým jedincem. Tak jako genetické informace je zapotřebí přečíst a využít, tak je partituru třeba zahrát. Provedení symfonie se odehrává tak, že je můžeme pozorovat a popisovat. Hráči se musí jednotlivé party naučit znát a pak se musí scházet, aby poznali, jak to jde dohromady s ostatními. A důležitá je úloha dirigenta, ať už pracuje s orchestrem jen přípravně a pracovně, nebo je zároveň už také dirigentem definitivního veřejného provedení. Ale k tomu ke všemu náleží také vhodná koncertní síň, obecnostvo, leckdy i

ohlas kritiků, zejména však celý hudební svět, kde se jak v minulosti, tak v přítomnosti ona symfonie hraje, a to s jinými hráči a jinými dirigenty. Toto životní prostředí každého jedinečného provedení symfonie je od něho neodmyslitelné.

06

A nyní se zeptejme: co je všem nejrůznějším provedením slavné Deváté společné? Je to jen ta partitura? Nezáleží na tom, kdo tu partituru psal? Co přitom prožíval, jak vůbec žil, jaká to byla osobnost, co vlastně tou obrovskou skladbou chtěl

řící? Ale to by byla stále ještě jen objektivující subjektivizace. Jak vlastně Beethoven tu symfonii tvořil? Co sledoval, aby se mohl třeba k úseku již napsanému nebo jen promyšlenému a jakoby slyšenému vrátit, aby jej opravil a upravil? Nebyl také v tomto případě sám tvůrce symfonie jen služebníkem hudebních myšlenek, které ho „napadaly“, tj. které k němu přicházely jakoby „shora“ nebo lépe „z budoucnosti“, ještě neuchopené a neuskutečněné? Mýlili se staří tvůrci, např. básníci, pracující slovem, takže si to můžeme ještě dnes přečíst, když třeba jako Homér vyzývali Múzy, aby ony zpívaly, byť jeho ústy? Nemá každý tvůrce po skunčení zdařilého díla

dojem, že to vlastně nebyl on sám a jediný, kdo tu byl u zrodu díla, nemá dokonce naprostou jistotu, že kdyby byl zůstal sám, nemohl by to „udělat“?

07

Připustíme-li toto vidění, tuto zkušenost, známou u mnoha, ne-li všech velkých tvůrců a teprve romantiky (romantizujícími „titány“, jak jim říkal Masaryk) zvrácenou v opak, máme tím otevřenou cestu k porozumění toho, že každé provedení symfonie je jako individuální živá bytost, zatímco partitura je

něco jako soubor genetických informací, které musí být ovšem přečteny, a to dokonce několikerým způsobem a různými „subjekty“. A analogie s uměním a konkrétním uměleckým dílem nám dovoluje ještě jedno, totiž nahlédnout chybu, kterou přírodovědci dělají, aniž by si byli toho vědomi a aniž by svůj přístup chápali jen jako metodickou redukci.

08

Také v různých provedeních symfonie můžeme rozpoznávat pojetí „normálnější“ od „výstřednějších“. Obvykle to však do

nějaké Gaussovy křivky pravděpodobných výskytů nezpracováváme. Považujeme každé provedení za svým způsobem jedinečné a nanejvýš je srovnáváme s jiným, rovněž jedinečnými provedeními. Jde však právě vždycky o provedení, ne o samo dílo, které je vlastně něčím jako normou všech provedení. Tuto normu ovšem nemůžeme a nesmíme ztotožnit z partiturou, neboť ta je skladatelovým zašifrovaným návodem, jak se se „skutečným“, ale „vlastním“ dílem setkat třeba tak, že je nakonec dirigujeme (pokud to dokážeme). Od té doby, co Beethoven partituru Deváté napsal, stala se tato symfonie normou všech dalších provedení, přičemž sama

partitura je jakýmsi zvláštním, od práce orchestru a dirigenta velmi odlišným, ale přece jen zase provedením oné „normy“, kterou však budeme v tomto případě nazývat „normálem“, abychom se vyhnuli identifikaci normálu s partiturou.

09

Vraťme se na chvíli do říše živých bytostí, a zkoumejme možnosti aplikací analogie jedince, druhu nebo rodu atd. s uměleckým dílem. Soubor genetických informací můžeme chápat jako partituru: není to ani bytost sama jako jedinečné

„provedení“, ani druh jako to, co je všem jedinečným provedením společné, nýbrž je to šifra. Sami genetici hovoří o tom, jak je třeba určitý genom rozluštit a přečíst, eventuelně přepsat (při dělení buněk) pokud oni sami takto sáhnou k metafoře, můžeme tak činit i my. A navíc jejich i svou metaforu můžeme zkoušet zatížit, jak daleko to půjde.

10

Konkrétní a to znamená: jedinečná živá bytost je živá tím, že něco dělá, něco podniká. V tomto smyslu je pro nás subjektem

svých aktivit. A tato bytost jakožto subjekt má před sebou zakódovanou zprávu, kterou musí dekodovat, dešifrovat, přečíst a začít se podle ní chovat, začít být aktivní ve shodě s onou zprávu, která je vlastně zašifrovaným návodem k činnosti. Každý návod je však pouhým návodem, není činností samou, a to znamená, že se také sám nemůže realizovat. Realizovat návod však nemůžeme redukovat na pouhé jeho přečtení (které je ovšem nezbytné), ale po přečtení musí následovat činnost podstatně odlišná od oné první, kterou bylo pouhé čtení. Tak jako se DNA nemůže sama přepsat na RNA a zase zpět na novou DNA, ale potřebuje k tomu nějakou

(„něčí“) aktivitu, která by to provedla, tak potřebuje i ona nová, už přepsaná DNA ještě další, jinou, odlišnou (zase „něčí“) aktivitu, která by realizovala dešifrovaný návod, jíž je ona DNA, v podobě rostoucího a dospívajícího jedince, který je sice jedinečný (a to znamená: svému normálu se svým jedinečným způsobem konkrétně blížící), ale zároveň se do druhu téměř jednoznačně zařazující (a tedy příslušný normál respektující a zároveň zašifrovaný návod k jeho realizaci prakticky sledující).

11

Myslím, že by tohle mohlo stačit k tomu, abyste se všichni nad tím zamysleli. Je to samozřejmě myšlenkový experiment, a každý ho musí podniknout sám a ne pouze odděleně hodnotit výsledek (a tedy obvykle: negativně hodnotit). Normalita jako fenomén musí být vzata vážně, všechny aspekty musí být promyšleny a z toho promyšlení musí být vyvozeny důsledky. Myslím, že základním výsledkem našeho dnešního promyšlení je nahlédnutí dvou základních předpokladů samého pochopení normality, a to a) nutnosti počítat s aktivními individuálními subjekty (jako vlastním zdrojem odchylek i

neodchylování se od norem), b) nutností rozlišovat mezi normou normující a normou normovanou, tj. mezi normálem a návodem na jeho realizaci. Obojí, subjekt i normál, představují skutečnosti, které nelze chápat jako jsoucna, tj. redukovat je na TA ONTA, na věci, na předměty. Uspokojivé řešení problému normality není proto možné bez rozšíření ontologie jako příliš úzké disciplíny (podle Aristotelova výměru) o tzv. méontologii, tj. o rozsáhlou oblast skutečností, které „nejsou“, tj. které nelze chápta jako „jsoucna.

Praha, 28. 2. 2000